

tek alátámasztani elsőbbségüket a feketékkel szemben, ám a század végére a fehérek rasszista arroganciáját hangsúlyozó feketék hangja lett erősebb. A diszkriminatív gyakorlat kritikája sokkal nagyobb közönséghez jutott el, mint korábban, és a *faj* szó társadalmi jelentősége megváltozott.

A társadalomtudósok feladata, hogy megmagyarázzák, milyen társadalmi viszonyok állnak fenn a különböző fizikai és kulturális adottságokkal rendelkező személyek között. A fizikai megjelenésre adott válaszok nem lehetnek kielégítőek a többi különbözőségekre adott választoktól függetlenül. A borszín csak az absztrakció első eleme, mivel ez látható és mérhető. A faj a második lépés, mivel ez sem nem látható, sem nem mérhető. A „faji” különbözőségekre való hivatkozás pozitív következményekkel járhat a politikában, de annak a kísérlete, hogy a faj fogalmát, mint analitikus konstrukciót alkalmazzuk, a szociológiai magyarázatok esetében csak nehezebben megoldhatóvá teszi az intellektuális problémát.

Juhász Gergely Ákos

A Balkán mint transzlokális tér

Brunnbauer, Ulf: *Der Balkan als translokaler Raum. Verflechtung, Bewegung und Geschichte.* = *Südosteuropa Mitteilungen.* 2011. 3. no. 79–94. p.

A tanulmány a közepébe vág annak a kritikai szemléletű Balkán-diszkurzusnak, amely szakítani igyekszik akár a „birodalmi” perspektívára hagyatkozó történeti leírás üres sematizmusával (Bizánc, Oszmán Birodalom, Habsburgok), akár a különféle kultúrfilozófiai/-ideológiai rávetések (például *M. Todorova: Imagining the Balkans* vagy *V. Goldsworthy: Inventing Ruritania* című munkáiban bemutatott) öncélú – a régió irányában gyakran elmarasztaló élű – intellektualizmusával, egyben tartózkodik a nemzeti-etnikai narratívák hínárosától is. Az új diszkurzus a transznacionális, transzregionális (röviden: transzlokális) viszonylatok, összefonódások és eltolódások mentén, a különböző valóságselemek szüntelen – gyakran öntörvényű – mozgásában és változásában kíván közelíteni a balkáni világ – vagy kötetlenebbül: az európai „délkelet” – többszálú-többsebességű folyamataihoz. A történesek a tágabb világba beékelődő-kigyüremelő, képlékeny kommunikációs, interakciós terekben mozognak és lendülnek tovább, a dinamikájuk nem áll meg a régió földrajzi határainál. A Délkelet-Európa-történész eszmefuttatása a koncepció szemléltető bemutatására három életpályát idéz meg – a kései birodalmi, illetve a posztkolonialis időszakokból.

*

Az albán Ekrem bey Vlora (1885–1964) rangos és gazdag sztambuli tisztségviselők leszármazottja (apja, de nagybátyja is magas kormánytisztviselőkbe tartozott). Pályaállomásai jól követhetők német nyelven írt emlékezéseiben (*Lebenserinnerungen*, 1-2. köt., München, 1968/73). A fiatal Ekrem Bazelben és Bécsben tanították; a Theresianumban érettségizett le. 1904-től álláshoz juttatták az oszmán birodalmi külügy titkárságán. A szülőföldre is visszavezető szolgálati útjai során az albán függetlenség hívévé szegődött. Egy másik nagybátyja lett az 1912-ben függetlenné vált Albánia miniszterelnöke, aki unokaöccséből is szenátort csinált. (Az előzőleg említett nagybácsi, aki időközben már nagyvezír is volt, akkor Sztambulra optált, és ott is maradt élete hátralevő két esztendejére.) Ekrem bey Vlora a világháború viszontagságai után tovább politizált a tiranai parlamentben. Hamar az olaszbarát szárnyhoz csatlakozott, ami az olasz megszállást (1939) követően magas hivatali állásokban kamatozott a számára. 1944-ben Olaszországba emigrált, és emlékiratain dolgozott.

*

Ha albán biográfiánk az oszmán birodalmi központtól Bécsig és Rómáig tágitotta a balkáni folyamatok akciótérét, úgy a következő kitolja azt egészen az amerikai kontinensig. Wayne S. Vucinich (1913–2005) atyja hercegovinai szerb faluból csatlakozott a tengerentúlra vándorlók százezreire. Így a fiú Montana állam bányavidékén látta meg a napvilágot. A család – a munkával szerzett anyagiakból áldozva erre – később a kapcsolattartás igényével azonban visszaküldte a szülőföldre, a rokonokhoz. Vucinich felsőbb tanulmányai érdekében mégis visszatért az Államokba, elvégezte a berkeleyi egyetem Kelet-Európa-történeti szakát. Viszont doktori fokozatához (1941) Prágában folytatott kiegészítő tanulmányokat. Ezzel a felkészültségével dolgozhatott a második világháború alatt az USA Stratégiai Szolgálatok Hivatalának (Office of Strategic Services, OSS). A háború után Stanfordban az Orosz és Kelet-európai Tanulmányi Központ (Center for Russian and Eastern European Studies) alapító munkatársai közé tartozott, 1972–1985 között a központ vezetője volt. Munkásságát fémjelzik olyan művek, mint egyebek között *The Ottoman Empire, its record and legacy* (1965); *Russia and Asia; essays on the influence of Russia on the Asian peoples* (1972); *Eastern Europe* (1973), *Ivo Andric revisited: the bridge still stands* (1995). Vucinich fiatalkori emlékezései: *Memoirs of my childhood in Yugoslavia* (2007) a hagyatékból kerültek kiadásra.

*

Konstantin Jireček (1854–1918) Bécsben élő alkotó értelmiségi, tudós családból származott (apja irodalomtörténész, minisztériumi tisztviselő; a nagynevű szlavista P. J. Šafárik az anyai nagyapja volt), aki egy generációval Ekrem előtt szintén a Theresianumban tanult, majd a prágai egyetemen bolgár történetből doktorált (1875; ld. *Geschichte der Bulgaren*, 1876). További történeti munkáit is részint még Bulgáriának szentelte. Ez irányú felkészültségének köszönhetően szemelték ki 1879-ben a függetlenségét elnyert balkáni állam közoktatási minisztériuma egyik fontos tisztségére a korszerű iskola-rendszer kiépítésének feladatával. Rövid ideig a miniszteri tisztséget is betöltötte, majd a nemzeti múzeumot és könyvtárat igazgatta. Tevékenységéről egykorú naplója ad számot (*Bálgarski dnevnik*, 1-2. köt. Szófia, 1930/32). Jireček külső szerepvállalása szorosan illeszkedik abba a kiterjedt, nyugatot és keletet átfogó nemzetközi szakértői és jószolgálati forgalomba, amely az I. világháború előtt a Balkán felszabadult vagy önállósult szuverenitásainak első berendezkedését szolgálta a kultúrától a katonai kiképzésig, s új köröket írt le a Délszláv Királyság korai időszakában, majd újra mozgásba lendült a 20. század végi jugoszláv háborúk után. – Maga Jireček 1884-ben eleget tett az újonnan létesült prágai cseh egyetem meghívásának, tíz évre rá azonban visszatért Bécsbe az egyetem szláv filológiai tanszékére, 1907-től haláláig pedig a Kelet-Európa-történeti intézet élén munkált. Bulgária utáni tevékenysége a nyugat-balkáni történet irányába fordult. Kései (befejezetlen) főműve: *Geschichte der Serben* (1-2. köt. 1911/18).

*

Az életrajzi példákban a balkáni folyamatokat illetően kézzelfogható a régiókat, sőt világrészeket összekötő transzfer jelentősége, s látható módon jelzik ki a hatópontokat. A regionális tér kitágul és többszöröződik. A történeti valóság adott szegmenseiben hirtelen jelentőségre tesz szert Montana állam rézkitermelő konjunktúrája, ami a jobb megélhetés reményében odavonzza a kivándorlót, hogy gyermeke annak az életkörnek a tapasztalataival találjon vissza a szűkebb és tágabb szülőföldre, vagy Bécs, Prága feleslege Szófiában jelentkező szakemberhiányt pótol. Itt még messze nem a kapcsolatok virtuális-egyetemes dimenziójában ható „globalizmusról” van szó, hanem valóságos terek kapcsolódnak egybe. (A térkapcsolatokat illetően egyébként a migrációk jelentőségét semmi esetre sem kell túlbecsülni, a kibocsátó hely szempontjából egyáltalán nem mindig „hoznak a konyhára” túl sokat. Például: nyert-e Jugoszlávia bármit is hosszabb távon Nyugat-Németországba küldött vendégmunkásai révén?) Helyi vonatkozásokban lehet „centrális” folyamatokról és „mellékszálakról” beszélni, de érdemes utánanézni: mely „mellékszál” hova torkollik be, s miként fejt ki a hatását. (Különös tekintettel a „nemzeti” folyamatra.) Transzlokális perspektívában akár az ellenkező-

jére fordulhat a dolgok jelentése. Érvényesítése bármely történeti régióban, de a Balkánt illetően különösen elengedhetetlen.

Komáromi Sándor

Poszt-szocialista memóriagyakorlatok: Önszerveződő kórusok a volt Jugoszláviában

Petrović, Tanja: The Political Dimension of Post-Socialist Memory Practices: Self-Organized Choirs in the Former Yugoslavia = Südosteuropa, 59. vol. 2011. 3. no. 315–329. p.

A cikk olyan kulturális és társadalmi gyakorlatokat vizsgál a volt Jugoszlávia területén, amelyek újszerű szemszögből, pozitívan közelítik meg a szocialista múltat, és ezáltal megkönnyítik annak feldolgozását az egyén és a közösség szintjén. A szerző szerint e megközelítés felszabadító, cselekvésközpontú természete az, ami megteremtheti egy „normális”, európai jövő lehetőségét a volt jugoszláv államokban.

Az elmúlt két évtizedben a nyugati társadalmak mindig is döbbenet álltak a kelet-európaiak sajátos viselkedése előtt a szocialista múltat illetően. Mindenféle pozitív megnyilvánulást meglepőnek, sőt természetellenesnek tartottak, és a korábbi szocialista országok fiatal és törekeny demokráciái ellen irányuló fenyegetést láttak benne. Nyugat-európai vezető politikusok gyakran rámutatnak, hogy a nyugat-balkáni államoknak választaniuk kell konfliktusokkal terhelt, nacionalista múltjuk és európai jövőjük között. Ugyanakkor általában úgy tekintenek ezekre a társadalmakra, mint amelyek nem képesek vagy nem hajlandók leszámolni a múltjukkal, s emiatt képtelenek a jövő felé fordulni. Ezt a nézetet nemcsak politikai, hanem tudományos körökben is osztják, és arra figyelmeztetnek, hogy ez a fajta megszállottság azt jelzi, hogy a kelet-európai szocializmus talán már nem is a múlté.

A szerző ezzel szemben azt állítja, hogy a jugoszláv szocialista múlt-hoz való pozitív viszonyulás másképp is értelmezhető. A múlt újragondolásából felszabadulás, elmélkedés és ellenállás is fakadhat. A múlt segítségével kifejezhető a kollektivitás és a szolidaritás iránti vágy, amely átnyúlik az etnikai határokon. Ezáltal pedig ezek a társadalmak egy szebb jövőt álmodhatnak vagy követelhetnek maguknak.

A cikk írójának figyelmét elsősorban az önszerveződő ifjúsági kórusok gyakorlata keltette föl, amelyek a jugoszláv szocialista korszak dalait